

## S5E1. Dian Fossey: Til kamp for bjerggorillaerne

Around the world, Ladybird and her crew ready for an adventure that nobody has ever tried before.

USA holder vejret, da Amelia Earhart igen begiver sig ud på en rekordlang flyvetur, denne gang på vej rundt om Jorden.

Then I ran into a storm, which was one of the most severe I have ever been in.

Men hun styrter ned og er endnu ikke blevet fundet. Gertrud Bell knytter stærke bånd til de arabiske stammeledere under sine strabadserende og ikke ufarlige rejser i ørken-sandet.

Every step in the desert, life and fire claim me.

Dian Fossey lever blandt vilde bjerggorillaer i Rwanda og bruger helt utraditionelle metoder for at komme tæt på de truede dyr.

I had to crawl around for two years and came to imitate their peaceful vocalizations and their contentment vocalizations, "rawr" like this.

Du lytter til Den Yderste Grænse. Jeg hedder Bjørn Harvig og har været formand for Eventyrernes Klub. I denne femte sæson skal vi på tur med de vildeste og mest fascinerende kvindelige opdagelsesrejsende. Kvinder der på hver deres måde og mod alle odds ændrede verden.

We leave civilization behind us and go into the heartland of the mountains.

I dag skal vi til Rwanda sammen med Dian Fossey. Langt ind i de frodige og skovklædte bjerge med en passioneret og kompromisløs kvinde, der viede sit liv for de sjældne bjerggorillaers plads på kloden. Bogstavelig talt. Dian opbyggede gennem 20 år en utrolig tillid til og forståelse for de truede dyr.

Slowly, slowly over the years - about a year and a half - all the animals of group four were approaching very closely simply because of their own initiative and their sense of curiosity. To have finally been accepted by the wild gorillas was its own reward. And the thrill of each day's contact is one that will never diminish.

Dan fik gjort verden opmærksom på, at gorillaerne var truede af krybskytter, men til sidst gik det galt. Hun blev slået ihjel. Ikke af et dyr, men af et menneske. Hvad var det, Dian kæmpede for derude i regnskoven? Hvorfor fik hun skabt så mange modstandere? Blev hun til sidst skør? Det og meget mere vil jeg tale med dagens gæst om. Bengt Holst, velkommen til Den Yderste Grænse.

Tak skal du have.

Du er uddannet zoolog og har igennem 37 år været ansat i Zoologisk Have i København, hvor du blandt andet har været videnskabelig direktør. I dag er du formand for Dyreetisk Råd og for Den Danske Naturfond. Ja, og så kender vi hinanden fra Eventyrernes Klub, hvor du også er medlem. Bengt, fortæl om Dians opvækst.

Dian hun er født i San Francisco i 1932, og allerede som seksårig blev hendes forældre skilt, og så fik hun en stedfar, som var meget følelseskold. Og det vil sige, han ville ikke have, at hun var med til middagen og sådan noget. Hun skulle sidde for sig selv. Så hun blev ikke rigtig taget til. Så i stedet for at slutte sig rigtigt til familien, så knyttede hun sig meget til dyrene. Hun var meget interesseret i alle former for dyr. Og hun startede tidligt med at ride. Det fik hun heldigvis lov til. Og så senere, da hun voksede op, så fik hun en uddannelse, som egentlig var en meget traditionel uddannelse - og nok meget præget af stedfaren, som mente, hun skulle have sådan en, der var penge i. Det ville hun ikke så gerne, så hun slap den økonomiske del og gik over og tog en ergoterapeutuddannelse, og det var hun faktisk ret god til. Hun var god til at have specielt med børn at gøre. Og på det her studie havde hun specielt med autistiske børn at gøre, og det er noget, der senere kom hende til gode. Det kan vi komme ind på lidt senere, men det var noget, der gav hende virkelig gode egenskaber. Og samtidig med at hun læste, så var hun oppe i 18-19-årsalderen, der fik hun så på en gård. Ved siden af det universitet, hun gik på, der fik lov at komme på en gård, hvor hun var sammen med heste og brugte al sin fritid der. Og det var nok det, der virkelig triggede, fordi hun havde altid gerne villet til det store Afrika. Hun syntes, at Afrika var så enormt spændende. Og den familie, hun

kom på hos gården, hvor han var professor på universitetet, de tilbød hende faktisk at komme med på en tur til Afrika på et tidspunkt. Det afslog hun. Men året efter så samlede hun alle sine sparepenge sammen, og så var det, at hun selv tog afsted til Afrika på en syvugers tur. Og det var så hendes første møde med Afrika og med dyrelivet i Afrika.

Og bliver det den rejse, som er i '68?

Nej, det er den her i '66 allerede, fordi hun starter i Congo, faktisk. Nej, hun starter egentlig i Kenya og tager den typiske Kenyatur, altså den hvor man kommer ud og ser de dér kæmpe flamingoflokke, og man ser Tsavo Nationalpark og alle de der spændende ting og sager, hvor hun virkelig får udlevet sin længsel efter at se de afrikanske dyr. Og ved den her lejlighed så møder hun faktisk også Louis Leakey.

Som bliver meget vigtig, kan man sige, for hende.

Ja, det gør han, fordi det er ham, der i sidste ende får hende afsted til den rigtige tur til Afrika, som hun så kommer to år senere. Og Leakey - det skal man lige huske - er antropolog, altså en der havde været kendt for at have fået menneskets historie øget med en million år cirka, fordi han fandt nogle skeletrester af gamle, forhistoriske mennesker samtidig med nogle redskaber - og kunne så vippe hele den historiske del af menneskets historie.

Ved du, hvordan de to møder hinanden? Hvordan møder en ung Dian Fossey ham?

For det første så er hun nede at besøge Jane Goodall i Nairobi, Kenya.

Som vi kommer til at tale om senere. Også meget kendt.

Også meget kendt, ja. Og hun tager simpelthen hen... hun bliver ført til Louis Leakey af nogle venner, som kender ham, og som introducerer hende for ham, bare fordi hun vil gerne mødes med ham. Og det synes hun er enormt spændende. Vi får den dér starseffekt, at hun syntes, det var enormt spændende, fordi Louis Leakey var jo blevet en legende allerede på det tidspunkt.

Tror du, at Louis Leakey forstår, at det her er en... Nu omtalte jeg hende i starten, og det var jo - skal jeg lige huske at sige - hendes egen stemme, vi også hørte i starten... Forstår Louis Leakey, at det her er en pige med ben i næsen? Det er én, der vil frem i verden, og som kan noget specielt?

I første omgang tror jeg egentlig ikke, han forstår så meget af det, fordi i første omgang afviser han hende faktisk, fordi han synes lige "Okay, slap nu af." Han har jo været den, der promoverede Jane Goodall seks år forinden til at komme til Afrika. Men hun er meget ihærdig og viser ham blandt andet nogle noter, hun har taget om det afrikanske dyreliv og så noget, og så bliver han alligevel lidt interesseret. Og til sidst siger han, at det syntes han egentlig var en god ide, hvis hun tog ned og kiggede på de her gorillaer, for man vidste stort set intet om bjerggorillaerne.

George Schaller, som er en meget kendt zoolog, amerikaner, han har været nede at studere dem tilbage midt i 50'erne, og han finder ud af noget og har fået lært nogle grupper at kende dernede, men har slet ikke den detaljerede viden, som Dian Fossey senere er med til at skabe. Men han har lagt grunden for, at man kan studere bjerggorillaerne i Virungabjergene, som ligger lige på grænsen mellem Congo og Randa. Og det er så det, der bliver hendes undersøgelsessted fra 1968.

Ja, det er dér, hun havner.

Det er der, hun havner i sidste ende efter først at have været på den første tur og taget hjem og begynder at arbejde sin gæld af og prøver at tjene penge igen for at komme på den rigtig store tur. Og så er det, Louis Leakey træder til og skaffer hende nogle fondspenge, så hun kan komme ind og starte nogle egentlige studier, til trods for - og det skal man huske - at hun har ikke nogen akademisk grad. Hun er uddannet ergoterapeut, og det er jo ikke ligefrem det, man normalt sender ud i urskoven for at se nogle aber. Og man sagde også på det tidspunkt, at han var vanvittig, fordi man kunne ikke sende sådan en ung kvinde alene ud i den skov. Der er jo farligt, der er fugtigt, der er koldt, der er væmmeligt.

Men med de to karakterer, han faktisk får sendt afsted, så må han have haft blik for noget.

Det havde han jo også. Han så jo, og han vidste jo godt på en eller anden måde, at de kunne noget specielt, og at det, der kunne drive sådan et værk, det var ikke nødvendigvis den akademiske viden, der var passion. Og hun havde passionen.

68. Hun tager til Rwanda. Hun tager ud i bjergene, hvor Louis Leakey mener, at der vil hun kunne finde noget. Hvad var rammen for det her, hvad er planen? Hvad skal hun der?

Planen er egentlig ikke særlig stor. Man skal lige sige, at hun starter jo så i Congo, og der er hun så det første lille års tid. Og der er jo en masse politisk ballade dernede på det tidspunkt, og oprørsstyrkerne rykker frem og tilbage, og på et tidspunkt mens hun kommer tilbage efter at have kigget på gorillaer, så sidder der nogle soldater på den lejr, hun har slået op, og fører hende bort ned til en landsby længere nede, og der holder de hende fanget i 14 dage. Så lykkes det hende at... De siger, de vil bringe hende i sikkerhed, den det er jo altså bare, fordi de ville ikke have sådan en fremmed, en udlænding, siddende deroppe i bjergene. Så får hun bestukket en af vagterne til at køre sig til Ugandas grænse. Og det gør han så. Og så da de kommer til Ugandas grænse, så får hun så vagterne på den ugandiske side til at anholde den vagt, der har kørt hende dertil. Så de er nu blevet fanget af Uganda.

Og så flyver hun så videre til Nairobi derfra og møder Louis Leakey. Og så bliver de enige om til trods for urolighederne - og det synes jeg egentlig er ret stærkt - til trods for urolighederne, til trods for at der bliver udspillet en masse kampe lige i de områder, så skal hun fortsætte studierne af bjerggorillaerne i området, men ikke fra Congosiden, hvor der er rigtig meget urolighed, men fra Rwandasiden. Og det er derfor, hun kommer til Rwanda. Og det er derfor, hun starter sin nye lejr, som bliver den endelige lejr for hende. Og det er den, hun virkelig får bygget alle sine studier op omkring, på Rwandasiden af Virungabjergene.

Men Bengt, altså en ung kvinde i sluttyverne, starttrediverne, sidder fjorten dage fængslet hos militærfolk.

Ja, men med passion kan man gøre rigtig mange ting. Det ved du også som eventyrer, ikke? Altså, du kan få så mange kræfter ud af det igen. Og man skal også huske på, at det var ikke kun din den tid, hun sad nede i den dér lille arrest. Hun levede 11 måneder alene oppe i bjergene bare med en tracker, som hjalp hende selvfølgelig. Og så en

gang om ugen så gik hun langt ned af bjerget og hentede sin lille jeep dernede og fik noget mad og sådan noget. Men der er koldt deroppe, der er fugtigt, der er mudret hele tiden. Så det er ikke en solskinsø, hun er kommet til. Det er virkelig barske vilkår. Men igen: Har du passionen, og vil du virkelig et eller andet - og det havde hun - så kan du også nå rigtig langt nogle gange.

Hvordan bor hun? Hun kommer så frem i '69?

Nej, hun kommer i '68. I '68 kommer hun til det nye sted, og i første omgang bliver hun ret skuffet, fordi da hun kommer op på bjerget, så ser hun, at der går kreaturer fra de lokale landsbyer oppe i bjergene. Det er jo ikke lige det, hun havde ventet, at nu skulle hun op til de her gorillaer. Men når hun så kommer op på det plateau, hvor hun så senere lægger sin camp, sin lejr, så falder hun fuldstændig til ro, fordi så kan hun kigge rigtig langt. så kan hun kigge ud over hele skoven, dér hvor bjerggorillaerne rent faktisk er. Og så er det, hun laver den her camp, som i første omgang er et lillebitte telt bestående af - jeg tror det var noget med seks-otte kvadratmeter. Og der havde hun alt: Hun havde sin vask, hun havde sit vasketøj, hun havde sig selv, hun havde maden. Hun havde alt muligt derinde og levede meget, meget primitivt. Men får så efterhånden bygget en hytte.

Hvor lang tid forestiller hun sig, hun skal være der?

Jamen i første omgang et år. Men det ene år tager pludselig det andet, og så bliver det mere. Og hun falder jo enormt godt til. For hende så er det her simpelthen bare lykken. Og der skal man nok også lige tænke lidt tilbage, tror jeg, på det, hun egentlig havde derhjemme. Det var ikke sådan, at hun var meget bundet til en familie derhjemme, så hun gik ud og opdagede verden. Hun tog verden til sig og ikke mindst de dyr, som hun elskede overalt i verden. Så havde hun lige fundet en art dér, som hun meget gerne ville. Og den tog hun til sig.

Og de - aberne - finder vi snart ud af, tager jo også hende til sig på en eller anden måde. Accepterer, at hun er der.

Ja, og der er hun jo helt fantastisk. Og nu kommer vi tilbage til det, jeg sagde før, med at hun er uddannet som ergoterapeut og har arbejdet med autistiske børn. Autistiske

børn kan have meget svært ved at knytte sociale kontakter. Og noget af det, man har fundet ud af - en af de måder, man kan hjælpe dem til at knytte en kontakt - det er bare at lade som om man ikke opsøger kontakten, men man giver børnene mulighed for at opsøge kontakten selv. Typisk er der nogle, der bare står med hånden ned langs med siden og kigger ikke på børnene, og så efterhånden kan børnene langsomt, uden at føle sig truede, gå hen og tage hånden, og så har de kontakten. Det var nøjagtigt de samme metoder, Dian Fossey brugte ud i bjergene. Hun fandt hurtigt ud af, at først løb gorillaen jo væk på 2-300 meters afstand, så hun kunne aldrig komme tæt nok på til virkelig at kunne studere dem. Så fandt hun ud af, at så i stedet for at opsøge dem, så lod hun dem opsøge hende - for de er jo nysgerrige. Altså bjerggorillaer, ligesom alle andre primater, er jo nysgerrige. Så hun satte sig ud i det område, hun vidste, de var. Så satte hun sig bare ned og lavede ting og sager. Hun sad og plukkede planter og rev bladene af grenene og sådan noget. Og så kom aberne langsomt frem til hende, og efterhånden lykkedes det hende at få dem helt frem på en 20-30 meters afstand, hvor de bare sad og kiggede på hende. Og det udnyttede hun jo til at sidde og lave sine notater stille og roligt. Hun sad der dag ud og dag ind fra tidlig morgen til sen aften. Der var ikke nogen helligdage og ikke nogen fridage på noget som helst tidspunkt. Og så noterede han bare, hvad de lavede. Alt fuldstændig i en tilfældig rækkefølge. Og på den måde fik hun efterhånden bygget for det første en form for adfærds katalog op: Hvad laver de egentlig? Men ikke mindst - og det er jo et meget væsentligt - et individkatalog. Hun fandt ud af at kunne bruge næseaftryk, altså den måde næsen var udformet på hos de her gorillaer som individuelle kendetegn. Og så lavede hun et katalog over de forskellige aber. Og på den måde kunne hun identificere dem. Det første sted, hun var, kunne hun identificere seks grupper, tror jeg det var. Og det andet sted her i Rwanda identificerede hun fire grupper, som hun så kunne kende fra hinanden.

Og hvor mange er de i sådan en gruppe?

Jamen, det er meget forskelligt. Nogle af grupperne har været syv-otte-ni-ti stykker, og andre har været større, og nogle har været lidt mindre. Og så er der altså også noget hen ad vejen, at de er skiftet dels på grund af slagsmål mellem de enkelte grupper, men også på grund af krybskytteri, som vi også kommer ind på lidt senere.

Det her med, at hun begynder at dokumentere dem videnskabeligt, det er jo sket før. Men det, jeg forestiller mig, der er helt nyt, og som aldrig er sket før, det er, at de faktisk kommer helt tæt på hende.

Ja, det var det, hun gerne ville. Hun har jo været dybt fascineret af dem, og hun ville gerne have den helt tætte kontakt. For hende var det at komme i kontakt med dem simpelthen det største, hun kunne opleve, fordi hun havde taget dem virkelig til sig og elskede dem ud over alle. Og for hende var det hendes familie. Og derfor så prøvede hun jo på uden at fremture, uden at presse på, at få dem til at nærme sig hende. Og man må sige, at med det, man vidste om dem på det tidspunkt, så var det farligt, det hun gjorde, fordi hun sad der alene, og hun sad bare og lod dem komme tæt på. Og hvis de følte, hun var truende, så kunne sådan en bjerggorillahan jo smadre hende fuldstændig, hvis den ville. Det gjorde de jo med hinanden, hvis de mødte en anden gruppe. Men i og med at hun sad og lavede ingenting, og så sad hun og gjorde det eneste rigtige - hun sad og gjorde ligesom dem. Og det har set sjovt ud garanteret: Klæde sig lidt i hovedet og uh uh og lavede nogle lyde som det, hun lærte sig af dem efterhånden, og sad og begyndte at tygge blade af de grene, hun kunne plukke - fuldstændig som de andre gør. Og de gør det jo faktisk for at berolige hinanden. Så det gjorde hun også. Så på den måde er aberne blevet beroliget ved hendes tilstedeværelse, og efterhånden nærmer de sig. Og så på et tidspunkt, så lykkes det hende faktisk at få en så tæt på, så de kan røre hinanden. Og det er næsten ligesom... Jeg har altid set det selv som billedet Michelangelo har lavet af Gud, rækker hånden ud til mennesket, og de lige rører hinanden med en finger. Det er den kontakt, de har. Og siden den kontakt så går det bedre og bedre. Så får hun kontakt med flere og flere. Og man har nogle billeder, hvor hun sidder og næsten hviler hovedet hos en gorilla, fordi de betragter hende nu som en del af gruppen. Og det er jo fantastisk.

Og mens vi er i denne her fantastiske scene, Bengt - du fortæller, hvordan hun får opbygget den her tillid og relation til aberne - så har vi faktisk lyd på Dian, der selv fortæller det. Fordi der går nogle år, og så får hun skrevet sin meget kendte bog *Gorillas in the Mist*. Den ligger her foran os. Du har taget den med i dag. Og ved lanceringen af den her bog deltager hun i forskellige interviews, og der bliver hun blandt andet spurgt i det klip, vi skal høre lige om lidt, om hun ikke fandt de her aber farlige. Og så bliver hun også spurgt om, hvordan hun egentlig gjorde, og det flugter simpelthen så fint med det, du lige fortalt. Det kommer her.



The gorillas are so gentle. They are shy, but they are curious. And they will be aggressive only when they are coming to the defence of their own family, their own mates or offspring. I was just lucky. Now I had to crawl around for two years...

Wait, wait... you had to crawl around?

Crawl around. Knuckle-walk like a gorilla. I didn't believe in standing up as a threatening object, so I simply crawled around and came to imitate their peaceful vocalizations, their contentment vocalizations - "rawr" like this - which elicited their curiosity. And little by little because I represented no threat...

Jamen, jeg synes det er jo en fantastisk udtalelse, den dér, fordi noget af det, hun blandt andet finder ud af, det var, at gorillaen er jo ikke den store King Kong. Det er ikke noget farligt dyr. Det er faktisk the gentle ape, som man kalder det på engelsk. Det er den meget følsomme, meget venligsindede abe, som kun går til angreb, hvis den føler sig truet. Og det var en helt anden måde at se gorillaer på i det hele taget - ikke kun bjerggorillaer, men gorillaer i det hele taget - end det billede, man havde hidtil.

Ja. Og det er et interview som - hvis man hører det hele - så bliver der også lagt meget vægt på dramaet: Var du ikke bange? Var det ikke farligt for dig? Og netop King Kong bliver nævnt. Bengt, vi skal have introduceret en anden meget vigtig karakter i Dian Fosseys liv, og det er Bob Campbell. Hvem er han?

Bob Campbell er en fotograf, der bliver sendt ud af National Geographic. Man skal lige sige, at National Geographic var dem, som bl.a. lagde penge til, men også sørgede for at få publiceret en del af det, der kom ud fra disse studier. Ikke kun for Dian Fossey, men også Jane Goodall, der var startet seks år forinden med chimpanserne. Så de har virkelig lagt nogle kræfter i det her. Men han blev sendt derud for at følge hendes studier og få nogle gode billeder af dem. Og i rigtig Dian Fossey stil så var hun ret irriteret over, at hun skulle trækkes med sådan et menneske, fordi hendes familie var de her sorte bjerggorillaer, hun havde omkring sig, og der skulle ikke komme nogen andre og genere hende. Men han kom jo, og efterhånden så fandt de ud af, fandt hun også ud af, at han kunne faktisk lave nogle rigtig gode billeder. Og han fik blandt andet nogle af de her helt vidunderlige billeder, hvor kontakten mellem Dian Fossey som menneske og en

bjerggorilla, en stor han blandt andet, at de får den direkte kontakt. Og hvis ikke det var blevet dokumenteret med de her billeder, så der nok ikke mange, der havde troet på det. Men han har fået de der stjernebilleder, og det kunne Dian Fossey også godt se. Så han har fået dokumenteret en masse. Og efterhånden affinder hun sig med ham - og ikke kun affinder hun sig med ham, men hun bliver også glad for ham, og de laver et fantastisk godt makkerskab.

Og så skal jeg bare lige i en parentes nævne, at han kommer jo derud, og så vidt jeg husker historien, så er han jo gift. Hans kone er rigtig glad for, at nu får hendes mand denne her chance. Og så sker der jo ting og sager mellem Dian og Bob også. De bliver forelskede i hinanden. Men inden vi skal til den historie, Bengt, så har vi lyd på Bob også. Bob han fortæller i det lydclip, vi skal høre lige om lidt, om hvor skelsættende det var for ham, at han fik den her mulighed for at komme ud til Dian. Og så beskriver han også det første møde med den her mystiske kvinde, der boede alene ude i bjergene. Det kommer her.

The time I spent in the Virunga Mountains with Dian Fossey did in fact turn out to be the pinnacle of my career in many ways. It was an extraordinary experience.

Although more than 30 years have passed since his time with the gorillas, his memories are still fresh.

Each time I revisit and of course I pick out an incident that I remember, Because of the image I can see very strongly what went on. She was curious to see, of course, who was coming to look after her camp, and I was curious to see what sort of lady was prepared to isolate herself in these distant mountains. She came out to meet me, and I saw this tall, rather elegant figure. She was pretty dirty at that stage. She had been out to see the gorillas, and her boots were muddy, and the clothes were wet. But I was quite impressed.

Vi sidder og smiler og griner. Han var imponeret over den her kvinde, der var mudret til og måske ikke rigtig ville have, at han skulle komme. Rigtig vigtigt: Lokalbefolkningen. Hvad siger de til? Vi har nævnt krybskytterne. De kom også til at fylde noget senere. Men de lokale, der bor der, hvad synes de om sådan en kvinde, der skal komme dér?

De syntes jo i første omgang, at hun var mærkelig. Hvad var det for en mærkelig dame, der bor deroppe helt for sig selv? De forstod det ikke rigtigt. Hun benyttede sig af lokale trackere blandt andet, og det er selvfølgelig en god ting. Men de syntes stadig hun var mærkelig, og de kaldte hende faktisk "damen der lever alene oppe i skoven" - med det lokale navn, som det nu var. Der kom et lidt anspændte forhold mellem hende og lokalbefolkningen, fordi de krybskytter, som senere virkelig lavede kæmpe problemer for Dian Fossey og for hendes bjerggorillaer, de kom jo ud fra lokalbefolkningen. De kom i hvert fald dernedefra. Og det vil sige, at hun fik et anspændt forhold til dem dernede og begyndte at bekæmpe dem på forskellig vis, og det er ikke særlig godt. Og det sjove er jo egentlig - fordi Dian Fossey i modsætning til mange naturbevarelsesprojekter på det tidspunkt... Der var det meget, man sagde, at vi fra Vesten skal komme ned og lave naturbevarelse dernede, fordi man forstår det ikke selv nede i Afrika, man har ikke infrastrukturen til det, der er meget korrupsion, og lokalbefolkningen forstår sikkert ikke noget af de her ting. Dian Fossey kom derned med en anden indstilling. Hun mente, at man kunne kun lave en ordentlig naturbevarelse ved at lade det være konsolideret i lokalbefolkningen. Og det har hun helt ret i. Og det var hendes start på det, at hun ville gøre det på den måde. Derfor hyrede hun også lokale folk og sådan noget. Men hun kom så i det dilemma, da hun fandt ud af, at nogle af lokalbefolkningen altså også var på den gale side - altså var krybskytter og prøvede at få jaget hende ud af området. Fordi nu skal vi huske på, at selvom det var på Rwandasiden, så er vi stadig i Virungabjergene, hvor der lige på den anden side af grænsen ind mod Congo var en masse ballade. Og det trækker også sine spor ind på Rwandasiden. Og så var der jo både mineraler inde i disse skove, og man var ikke så interesseret i, hvis man nu fik beskyttet hele det her område på grund af nogle bjerggorillaer, så havde man ikke adgang til de her områder længere, og det vil sige, at de mineralforekomster, der var, fik man ikke adgang til. Så der var pludselig store økonomiske interesser i de her ting. Og det vil sige, at der var nogle store finansfolk bag ved lokalbefolkningen, der prøvede at gejle dem op imod den her dame og faktisk gjorde en masse forsøg på at få hende væk fra lejren deroppe. Og det er imponerende, at hun fik lov at blive der så længe. Og hun var stædig, og hun forsvarede sig mod alle de forsøg, der var, på at få hende væk. Og det lykkedes også, indtil hun blev myrdet.

Ja. Men der går jo mange år.

Der går mange år, ja.

Bengt, hvornår kommer gennembruddet for Dian og måske også Dian og Bob og deres fælles arbejde i at få taget disse billeder?

Jamen, det kommer jo faktisk der, hvor de bliver gode venner. Hvor Dian Fossey og Campbell bliver gode venner, fordi han får taget nogle fantastiske billeder. Og det er publiceringen af disse billeder i National Geographic, som bliver instrumental i denne her proces. Det er, når de bliver publiceret, hvor man pludselig ser et menneske, der er adopteret af en gorillaflok, som man aldrig havde troet muligt, og hvor man kun har King Kong i hovedet - dér kommer gennembruddet. Så er det, man begynder at se, for det første at gorillaerne er en helt anden type dyr, end man havde regnet med, og for det andet at man måske skulle poste noget mere interesse i og måske også flere støttemidler i de studier, der foregår i gorillaerne derude, fordi det kan virkelig gøre noget.

Det er forsiden af National Geographic.

Ja, det er et fantastisk billede.

Kan du forklare, hvordan det billede ser ud?

Det er jo dér, hvor Dian Fossey har et af sine allerførste møder med gorillaerne helt tæt på, hvor hun... Ja, man kan næsten se, at menneskeheden kigger ind i bjerggorillaartenens øjne og siger "Fred, fred mellem os." Fordi det er det, det billede udstråler, og det er det, Dian Fossey står for: At hun vil bare være en del af den dér flok for at lære at forstå dem. Og tilsvarende er det også tydeligt, at aberne er ikke fjendtligt indstillede over for hende. De adopterer hende, for at forstå hende. Det er selvfølgelig en tolkning, jeg lægger i det. Men de er jo nysgerrige, og de ser hende ikke som nogen trussel. Alttså kan de lige så godt indlemme hende i flokken for på den måde at lære noget af hende og bare hygge sig på en eller anden vis.

Og så bliver hun jo kendt.

Ja, og det er jo sjovt, fordi det er jo sådan en hel parallelhistorie til Jane Goodalls historie. Men fordi der kommer den dér forside ud, så bliver Dian Fossey kendt og begynder

pludselig at få meget stor støtte hjemmefra. Og mange vil gå ind og støtte hende. Og der må man sige, at der er hun også meget principfast. Hun vil kun modtage støtte fra dem, som har den samme indstilling, som hun har, og hun vil ikke modtage støtte fra nogen, som gerne vil ind i området, men egentlig gjorde det mest for egen vindings skyld. Og det var en masse af det, vi nok i dag vil kalde økoturisme. Hun var jo meget imod at lave turisme ud af de her bjerggorillaer. De skulle studeres, men de skulle holdes isoleret væk fra mennesket som sådan. Og hun var bange for - og det er jo reelt nok - at de skulle blive syge, altså blive smittet af sygdomme fra mennesker. Det havde hun set adskillige eksempler på, hvor landsbyfolk var kommet så tæt på, og så havde de altså overdraget noget smitte, der er dødeligt for gorillaerne. Der er noget polio og forskellige andre ting.

Hvad tænker du om det? Var det en rigtig tilgang?

Jeg synes, det var en meget rigtig tilgang. Problemet er selvfølgelig bare, at uanset om man synes om det eller ej, så bliver man nødt til at sige, der skal penge til at køre sådan et kæmpe projekt, der hedder at beskytte bjerggorillaerne i Virunga Nationalpark. Alene inden for hendes studieområde, det er 25 kvadratkilometer, alene det at have patruljer - altså parkbetjente, der virkelig kan gøre noget ved det - der skal bruges rigtig mange penge, og de skal skaffes på en eller anden måde. Og hvis ikke man på en eller anden måde får nogle historier ud fra parken til folk, som vil skaffe pengene - eller måske at lave at folkene kan komme til aberne og opleve dem og sagt skaffe penge den vej igennem - og det er jo det, der sker i dag, at man får nogle rejsebureauer til at lave ture derhen. Så kommer man op i små grupper, og det er svært at komme op på de her bjergskråninger. Og så får man lov at se aberne, og man får lov at komme tæt på, hvis man finder de dér grupper. Og det er de tilvænnede bjerggorillagrupper. Og på den måde får man så genereret nogle penge, som så senere kan gå ind i parkforvaltningen og dermed til beskyttelsen af bjerggorillaerne. Så det bliver man nødt til at indse. Men det var hun meget imod, og derfor gik hun også meget imod dem, som gerne ville hjælpe hende men på de betingelser.

Så var der jo en anden, som vi har nævnt flere gange, og som jeg tror også havde en anden tilgang end Dian - på mange måder, også omkring det her med økoturismen. Jane Goodall. Fortæl om hende.

Jamen, Jane Goodall, hun var jo englænder. Rigtig englænder. Det kan man også høre, når hun taler. Hun startede jo seks år før Dian Fossey i Tanzania og arbejdede med chimpanser. På fuldstændig samme måde som Dian Fossey arbejder med bjerggorillaer, så arbejder Jane Goodall med chimpanser. Det var hende, der startede det her lille kvindedynasti, der har med de her aber at gøre.

Et dynasti, som også bliver kaldt Trimates.

Trimates, ja. Det er, fordi der er Jane Goodall som den første i 1960, og så er der Dian Fossey, som er den anden, der starter i '66-'68 i Rwanda, og så er der Biruté, som egentlig er fra Litauen, men er vokset op i Canada, som har arbejdet med orangutanger på Borneo og faktisk samme sted, som jeg har arbejdet nede i den sydlige del af Borneo. Men det er en helt anden sag. Men det er de tre kvinder, som egentlig har en tilgang på samme måde. De kommer ud i ingenmandsland; de kommer ud under meget primitive forhold, hvor der ikke er banet vejen for, om de skal leve blandt de her aber; studerer dem og sender oplysninger tilbage i systemet. Alle tre er sat i gang af Louis Leakey, den her antropolog, som har arbejdet i Afrika, og som mente, at vi blev nødt til at vide noget mere om menneskeaber helt generelt. Og han nåede lige at sende den sidste, altså hende, der arbejdede med orangutangen, i felten også, et år før han døde. Men af en eller anden mystisk grund er hun ikke blevet så kendt.

Nej, Biruté Galdikas, hedder hun.

Ja, og hun er ikke så kendt som de to andre, og det har nok noget at gøre med, at nu havde man prøvet de to første. Det er dem, der tog alle historier. Og den første det var hende med chimpanserne, og det var hende, hvor vi virkelig fik lukket øjnene op for menneskeaberne som sådan. Den anden, bjerggorillaerne, hun døde så. Dramatisk historie. Det var også en stor historie. Og så kommer der én, hvor der ikke er det store drama, men som arbejder med orangutangen, og den har bare ikke fået den samme omtale. Men hun har fået ligesom de to andre en forside på National Geographic. En meget smuk forside, hvor hun går med en orangutang.

Det har de alle tre.

De har alle tre været på forsiden, ja. Jane er den første, der går ud og studerer chimpanserne uden at have en akademisk grad til det og bare gør det på chimpansernes præmisser. Hun kommer til Gombe Stream i Tanzania, og der starter hun så sin camp på fuldstændig samme måde som Dian Fossey: helt enkelt og simpelt. Og så går hun bare ud i bjergene og vil ud at finde dem og så lære dem at kende, identificere de enkelte grupper og identificere de enkelte aber og så på den måde finde ud af, hvad de går og laver. Og det er faktisk den metode, som Jane Goodall har udviklet, det var den, Dian Fossey brugte for sine bjerggorillaer efter at have snakket med Jane Goodall og hørt, hvordan hun har gjort det.

Forskellen på Jane Goodalls måde at gøre det på og Dian Fosseys det er, at Dian Fossey var den evige iagttager. Hun var derude, hun lod gorillaerne komme til sig, men sad bare og iagttog og gjorde nok gorillabevægelser og gorillalyde for at få dem tættere på. Men så iagttog og beskrev hun. Jane Goodall startede også på den måde, men efterhånden fandt hun ud af, at hun kunne lokke dem til lejren ved at lægge sådan nogle banana huts - altså bananklaser ud i sådan nogle små hytter - og så på den måde kunne hun lokke flokkene til. Og når de så var dér, så kunne hun sidde og lave sine notater om, hvordan de var overfor hinanden og omkring den sociale adfærd og sådan noget. Og det giver også rigtig god mening, for man ser en masse social adfærd. Det farlige i det spil er, at man vænner dem til mennesker, og det er måske ikke den helt rigtige adfærd, man ser, fordi det er under kunstige betingelser.

Få skabt en afhængighed måske også med mad og sådan noget.

Også det, og det kunne man jo se, fordi på et tidspunkt blev det så, at de gik ind og plyndrede nogle af de hytter, hvor bananerne faktisk var. Så hun måtte lukke dem inde i sådan nogle særlige kasser med låg og kun lukket op en gang imellem. Og aberne blev rigtig frustrerede. Og på den måde skaber hun også en konflikt i de flokke, fordi der var også en gang imellem flere flokke, der nærmede sig på samme tid. Og det ville de ikke nødvendigvis have gjort, hvis bare de havde levet ude i skoven. Men nu blev de altså tiltrukket til det samme medie: bananerne. Og så fik man sat en konflikt i gang, som måske ikke ville have været der ellers. Så det kan være farligt.

Og det passer fint til et af de lydclip, jeg også gerne ville spille for dig i dag, Bengt. Det er med Jane Goodall. Hun fortæller først i det her lydclip om, hvorfor Louis Leakey mente, at kvinderne var bedst til at sende ud. Nu har du jo nævnt de tre kvinder, som Louis

Leakey sender ud i the wilderness. Og dernæst så fortæller hun også, at eftertiden måske kan se tilbage på disse kvinders arbejde som lidt kontroversielt. Der tænker jeg måske nok, at det er det, du nævner omkring maden osv.

Louis Leakey felt that women made better observers. He felt that women were more patient, more observant. I think I agree in a certain way, but you know, through evolution women have had to be patient to be good mothers. And also, women have had to be very much attuned to the wants, the needs, the behaviour of nonverbal creatures. Dian and I were both creating our own methods as we went along, and neither of us had degrees. And maybe we can be criticized for doing things not the way it would be done today. I happen to think we hit on an approach which has been as much for helping people to understand the true nature of the great apes and therefore other animals as anything else.

Og det tror jeg, at hun har helt ret i. De har ikke kun gjort lige så meget, de har gjort endnu mere, end mange videnskabsfolk har gjort, fordi mange videnskabsfolk går meget systematisk til værks, og de får også nogle gode resultater, men de kan være dårlige til at formidle det ud til folk. Både Dian Fossey og Jane Goodall forstod at få det formidlet på en måde. Og de gik ud med, hvad skal vi sige, med et åbent sind uden at være bundet af en masse akademiske tilgange til tingene. Og den måde, de har løst deres opgave på, var totalt utraditionel og fuldstændig ude af takt med, hvordan man normalt ville gribe an. Og jeg tror, de har opdaget langt mere, end man ville have gjort ved en systematisk undersøgelse, som havde foregået i to-tre måneder, måske to-tre år men max det. De har levet blandt dem og dermed fået alle detaljerne med.

Og man skal huske på deres resultater: For begges vedkommende har de jo fundet ud af nogle helt exceptionelle ting, som man aldrig havde troet muligt. Hvis jeg bare lige skal nævne nogle ganske få ting af dem.

Ja, endelig.

For det første fandt man ud af, hvad de egentlig spiste, og hvor mange forskellige fødevarer de spiste. Altså noget med 300-400 plantearter, som de spiste af. Og så fandt Jane Goodall jo ud af, at i modsætning til hvad man troede, at chimpanser var de ikke rent vegetarer. De tog faktisk også kød. De kunne tage fugleunger og den slags. Men faktisk kunne de også være aktive jægere. Man har set dem jage bavianunger og mare-



katte og fange dem i træerne og flå dem og spise dem. Og man har endda set, at de har været kannibaler. Man har set dem - og i dag ved vi det jo, men dengang vidste man det ikke - de kan bruge redskaber. De kan ikke bruge redskaber, de kan også lave redskaber. Og det var jo ellers ret skelsættende, fordi på det tidspunkt definerede man jo, at en af forskellene mellem menneskeaberne og mennesket er jo, at mennesket bruger redskaber, og det gør aberne ikke. Men der måtte man altså lige ændre på den tilgang.

Kan du give et eksempel på, hvad det var for et redskab?

Ja, det er for eksempel, når de skal fiske termitter. Der fandt Jane Goodall jo ud af, at de gik hen til et termitbo, og så tog chimpanserne en gren, som de strippede for blade, og så stak de den ned i hullet, ned i termitboet, og så angriber termitterne jo den her gren. Og der hænger de fast med kindbakkerne, altså deres store kæber, og så trækker chimpansen den her gren op med termitter, og så suger den lige de dér fem-seks store, tykke termitter på, og så ned med grenen igen. Det er jo brugen af redskaber.

Og så har du mødt Goodall selv? Fortæl om det.

Ja. Jamen, det er fordi, jeg var til en konference for mange år siden. Og for mig var hun det store forbillede. Jeg startede med at læse biologi i 1973, og det var jo lige efter, at Goodall var kommet rigtig frem i medierne, og man havde set en fin artikel i National Geographic. Så det at møde hende var jo helt fantastisk. Og jeg skulle jo hen og bare prøve at tale, fordi jeg var starstruck med hende. Og hun var et fantastisk menneske, fordi hun var god til at fortælle og meget imødekommende over for nogle ganske almindelige, dumme studerende, som tilfældigvis er med til en konference, som heller ikke havde nogen grad endnu. Det er jo fantastisk. Og jeg synes, den måde hun har tacklet hele sin viden på og den berømte status, hun har fået - Hun er jo chimpansedamen i verden og er det stadigvæk, det har hun gjort enormt godt uden at blive hovskisnovski, uden at blive sådan en, der kun vil snakke med akademikere. Hun er den, der har arbejdet videre efter samme koncept. Hun er stadigvæk den store naturbeskytter. Hun går stadigvæk meget ind for naturbevarelse. Hun har stadigvæk et meget praktisk syn på det og siger: "Vi skal også skaffe penge." Så i modsætning til Dian Fossey, så gik Jane Goodall meget ind for at lave økoturisme, altså at lave noget turisme til de steder, hvor chimpanserne var, for at generere penge til chimpansebeskyttelse.

En af de historier, jeg husker, er, at hun kommer til at skulle halvt passe på og adoptere to unge aber. De flytter nærmest ind hos hende. Det er to aber, der skal afleveres til en zoologisk have et eller andet sted i Europa.

Ja. Det er Köln Zoo, og det er i 1978, og der har hun altså været der i ti år. Og der er der to unge aber, som hun ser, og de er i en miserabel forfatning. Og det, der er sket, er, at man har skudt en stor del af flokken væk for at få fat på de her to unge bjerggorillaer, som skulle af sted til Kölns zoologiske have i dag. I dag vil man jo sige, at det er en fuldstændig halsløs gerning at tage sådan nogle, men på det tidspunkt gjorde man det altså desværre. Og det gik hun meget imod. Men så bad man hende om, fordi hun havde så god kontakt til gorillaer og vidste, hvad de skulle spise og den slags, om hun ville tage sig af dem og få dem op i ordentligt huld igen og få dem til at klare sig. Og det sagde hun selvfølgelig ja til, for hun kunne ikke se, at de bare sygnede hen. Så hun tog dem til sig, og det lykkedes hende faktisk også at få dem bragt op på fode igen, så de blev i ordentlig stand. Og når de så var rimeligt friske igen, så skulle de så skibes af til Kölns zoologiske have, og det skete så i '78. Og det var med blødende hjerte, hun gav dem fra sig, men hun havde selvfølgelig givet et løfte på, at hvis hun fik lov at få dem frelst fra at dø en lidelsesfuld død, så skulle hun også aflevere dem, når de skulle afsted til Kölns zoologiske have. Så kom de til Köln, og der boede de så i ni eller ti år, tror jeg, det var, og så døde de dér. Og det er jo fuldstændigt vanvittigt. Det må jeg lige sige med min egen zoo-baggrund, at det er ikke sådan, en zoologisk have arbejder i dag. Jeg tror, det er sidste gang, man har hevet store aber ud af naturen.

Og hun er - inden de her to aber bliver afleveret - godt i gang med sit politiske, aktivistiske arbejde. Hun prøver at gøre verden opmærksom på, hvad i alverden er det, der foregår?

Ja. Fordi hun har jo allerede i året før... Der sker der det, at hun har en yndlingsabe i en af de flokke, hun har med at gøre. Den hedder Digit, og Digit er jo en fantastisk menneskeabe, som havde førerpositionen i flokken. Og den var meget karakteristisk. Den havde jo et fantastisk udseende. Den havde en underlig næse, nærmest sådan en flad boksertud, og så manglede den altså den ene finger, og derfor kaldte hun den Digit, altså "finger". Og den havde hun haft et stort forhold til i ti år - eller hun havde et særligt godt hjerte for den dér. Så sker der det, at hun en dag finder den skudt af krybskytter.

Og ikke nok med, at den er blevet skudt af krybskytter, i og med den forsvarede sin flok, men efterfølgende har krybskytterne altså hugget hovedet af den og begge hænder hugget af den for at sælge dem som souvenir på det lokale marked, fordi man kunne sælge hænderne som askebægre og hovedet som en form for klenodie af en eller anden slags. Og det gør hende så rasende, dels fordi man kan gøre det mod en bjerggorilla, men det er så også mod hendes yndlingsbjerggorillaer, så allerede dér går hun hen og bliver meget aktivistisk. Og hun siger selv, at fra det øjeblik går hun hen og bliver det, hun kalder activist conservationist - altså aktivist naturbevarer. Sådant en, der ikke kun laver naturbevarelse passivt eller passer på tingene, men også aktivt går ud og bekæmper dem, der vil ødelægge noget i naturen.

Og det tager nogle former, som også er ret utrolige for en kvinde, der bor alene oppe i bjergene i en lejr i fjendeland i princippet. Hun begynder at bekæmpe lokalbefolkningen, begynder at bekæmpe krybskytter. For det første er de ude at fjerne en masse snarer, fordi et af problemerne er, at de sætter snarer op - ikke nødvendigvis for bjerggorillaerne men for at få antiloper og den slags, men bjerggorillaerne går også i dem, og der er mange bjerggorillaer, der er gået til på den konto. Og der får de fjernet en masse snarer. Men så går hun også direkte i clinch med krybskytterne og ødelægger deres lejre, brænder deres hytter af, og hun er endda gået så langt som til at kidnappe et af børnene til en krybskytte, som hun så holder fanget i nogle dage for bare at markere over for dem, at de skal altså ikke tage hendes bjerggorillaer. Og på den måde, så er det klart, så skaber hun et konfliktforhold til lokalbefolkningen. Og samtidig så gør hun sig selv til en heks. Hun lever blandt nogle lokale folk, som tror meget på hestekræfter og den slags, så hun begynder pludselig at optræde med masker, sådan nogle masker hun tager på. Og når hun møder de her folk, så siger hun mærkelige lyde og prøver på den måde at skræmme dem væk ved heksekræft - altså en fiktiv heksekræft. Og det gør selvfølgelig, at de bliver bange for hende, men samtidig også at de får et modsætningsforhold til hende, og det tillidsforhold hun havde trods alt til nogle af dem, det er udvisket fuldstændig. Og det er nok dér, hvor det hele begynder at gå galt, både for hende og også for forholdet til lokalbefolkningen.

Man må så sige, at hvis man ser på tallene af bjerggorillaer i den tid, hun har været der: fra det øjeblik hun begynder at blive aktivistisk, så sker der stort set ikke nogen drab på bjerggorillaer i det område, hvor hun er. Så det har altså haft en effekt.

Kan hun selv se det?

Det kan hun godt se. Og det er selvfølgelig noget, der opdanner hende til at gøre endnu mere af den slags. Og man må også sige, at de lokale jagtbetjente - der var jo omkring 25 jagtbetjente, der var knyttet til denne her nationalpark - bare på ét år beslaglagde de ikke en eneste snare eller ødelagde en eneste lejr, mens hun havde uddannet nogle af sine egne trackere - fire af dem havde hun at gøre godt med - De samlede bare på det ene år lidt over 900 snarer, som de havde fjernet fra skoven bare ved deres egen kraft. Og ødelagt forskellige lejre. Og det viser jo lidt om, at hvis man ville, så kunne mange godt gøre noget ved det. Men systemet var altså så korrupt, så de var jo i hænderne på dem, som var krybskytter, fordi der var penge i de her gorillaer, og det havde hun opdaget. Så skulle der gøres noget ved det, så blev hun nødt til at gøre det selv, og det gjorde hun så.

Bengt, jeg hører, at du siger, at videnskab bliver til aktivisme. Og det er faktisk sådan, at nu bliver det bare endnu værre desværre, fordi seks måneder efter hendes nære ven Digit er blevet slået ihjel, så er der en anden meget nær abeven til Dian, der bliver slået ihjel. Fortæl om det.

Ja, det er jo meget tragisk. Det er også krybskytter, der er inde for at få fat i ungerne. Så for at få fat i ungerne må de faktisk dræbe en stor del af flokken af de voksne, for eller kan de ikke få fat i ungerne. For noget af det, der kendetegner bjerggorillaer, det er, at de har et fantastisk familiesammenhold, og at de forsvare ungerne med næb og kløer. Altså virkelig. Det er ikke bare sådan almindeligt forsvar. Det er til døden. Og det var det så også i dette tilfælde. Uncle Bert, som var Dian Fosseys anden yndlingsbjerggorilla, og som hun også havde kendt i rigtig lang tid, han forsvarede sin flok, og han gjorde det, og til trods for at han havde fået tre eller fire spyd i kroppen, så kæmper han stadig mod dem. Og det lykkedes ham også at få reddet ungerne, men ved den lejlighed var der også flere af de andre voksne gorillaer i flokken, der døde. Og det harmede selvfølgelig Dian Fossey rigtig meget. Og det var ikke ligefrem noget, der gavnede situationen, hverken for hende eller for bjerggorillaerne, må man også sige, fordi det modsætningsforhold, hun kom i over for lokalbefolkningen, det ødelagde en masse af det, hun ellers kunne have gjort godt i det område.

Bob er rejst hjem på det her tidspunkt?

Ja, og hun bliver samtidig meget skuffet eller meget ked af det, fordi Bob, som hun er blevet forelsket i, og de har jo indledt et forhold, han rejser hjem til sin kone og vil ikke forlade sin kone.

Som han stadigvæk er sammen med, nåede du at sige til mig inde,

Ja, det er rigtigt. Og de er stadigvæk sammen den dag i dag. Så han vil altså ikke, og det gør meget ondt på Dian Fossey, og det kan man også godt forstå, så hun begynder at drikke, og hun begynder at blive sådan lidt mere vild i sin tilgang til... Nærmest som om hun vil sige: "Hvis mennesket ikke vil mig, så vil gorillaerne mig i hvert fald."

Hun har jo mistet sin familie - både Bob og mange af dyrene.

Ja, netop. Og så knytter hun sig til resten af flokken. Og det vil sige, nu er der i hvert fald ikke nogen, der skal gøre noget ved hendes dyr længere. Og det er også dér, hun så får startet sine egne små antipoaching-patroljer med sin meget lille stab.

Så går der næsten ti år. Hun er også hjemme i USA. Hun skriver på sin bog, som vi har snakket om, Gorillas in the Mist.

Ja, som kommer 1983.

Og så bliver hun slået ihjel i...

1985.

'85. Jeg har fundet et - Jeg skal lige næsten advare om et meget stærkt, frygteligt interview med hendes research assistent. En fyr, der hed Wayne McGuire, som i det lydclip, vi skal høre nu, fortæller om, at han finder Dian slået ihjel.

I went back to my cabin, and I went to sleep, and the next thing I know it was about six in the morning, somewhere around sunrise, when I heard the tracker and a few others waking me up and saying in Swahili that Dian Fossey was dead. And I said, "What?" And they said "Come with me now. Come immediately." And I followed them down to her house. And as we approached you could see that the whole metal hut on the side

was bent and torn over and everything. And when I went into the place, the first thing I noticed was that literally everything in the house was destroyed. It looked like somebody was going through the entire house looking for something. All the drawers were pulled out, papers thrown everywhere, suitcases undone, chests that have things in them were all ripped out. Everything was a total shamble. And I went into her bedroom, and the mattress was kind of tilted, and her drawers were all ripped open, and I saw a gun hanging out of one of them and a bottle of whiskey in another one. And then I saw her lying next to the bed. And as I got closer and I looked at her face, I could see this large gash in her face. And of course, next to her body was a machete that you frequently see the trackers with. Next to her with blood on it. And her face was just... Literally her face was split open.

Hvem slog hende ihjel?

Det er et godt spørgsmål. Det er faktisk aldrig rigtig blevet opklaret. Der er én, der er blevet dømt for det. I første omgang havde man taget fat i en af hendes trackere, som blev sat i fængsel, men før han kom for en domstol, så fandt man ham hængt i cellen. Man sagde, det var selvmord. Det er nok tvivlsomt. Det er nok mere et spørgsmål om, at han har vidst nogle ting eller kunne sige nogle ting, så der var nogen, der gerne ville af med ham, og så er han blevet hængt i sin celle. Senere blev Wayne McGuire, altså hendes research assistant...

Ja, ham vi lige hørte.

Ham vi lige hørte på. Han blev faktisk anklaget for mordet, fordi der havde været nogle kontroverser mellem ham og hende. Og man skulle have en eller anden at hænge mordet op på. Og han blev dømt. Han blev faktisk dømt til døden in absentia, dømt til døden ved skydning, som det så smukt hedder i dommen. Det er jo lidt barskt. Men heldigvis havde den amerikanske ambassade advaret ham forinden. Man havde godt hørt, at han ville blive anklaget for det dér og sagde, at nu skal du se at komme ud af landet. Og han stikker så af og når at komme til USA, og så bliver han altså dømt in absentia. Og han kan stadigvæk ikke vende tilbage til Rwanda.

Men hun har skabt sig nogle fjender, der ønsker at slå hende ihjel. Hvem tror du, det er?

Jeg tror, det er mere politisk bestemt, fordi der er helt klart mange mærkelige ting ved dette her mord. Hele hytten er gennem søgt, så man har ledt efter et eller andet, men man har ikke taget nogen af de ting, der er værdifulde. Man har ikke taget våben, man har ikke taget ammunition, man har ikke taget penge. Men hele hytten er blevet gennem søgt. Og det vil sige, jeg tror nok snarere, man har været på udkig efter noget dokumentationsmateriale, fordi hun var jo i gang med at kortlægge alt det, der skete med krybskytteriet og sådan noget. Og en af teorierne går også på, at hun var ved at kunne afsløre én, der lå meget højt oppe i det politiske system, der var involveret i det her som bagmand. Og det var på det tidspunkt en svigersøn til præsidenten, der var under anklage på det tidspunkt. Og hvis det var rigtigt, så kunne det være, at han har fået iværksat et mord på hende for at få hende gjort tavs. Og det lykkedes jo så desværre. Og så er det dér, den står i dag, og længere kan den ikke komme.

Forstod verden først vigtigheden af hendes arbejde, efter hun blev slået ihjel, Bengt?

Man fik en lille snert af det, da hun kom i National Geographic, men først for alvor, tror jeg, man har forstået det efterfølgende og har set, hvor meget korrupsion, der er i det her område, og hvor meget stor fare de her bjerggorillaer er i for at forsvinde, hvis der er så meget korrupsion omkring, og hvis der er så mange økonomiske interesser i det her område. Så der må man sige, at døden har haft det til følge, at man har fået opmærksomhed på det, man har fået lavet et ordentligt sikkerhedsnet omkring Virunga Nationalpark, som er forudsætningen for at bjerggorillaerne kan bevares. Og i dag er det faktisk sådan, at bestanden af bjerggorillaer er gået kraftigt op, siden Dian Fossey har været der og siden hendes død - på grund af bedre beskyttelsesforanstaltninger. Og i Virunga Nationalpark er der i dag lidt over 600 bjerggorillaer, og det er det tredobbelte af, hvad der var på det tidspunkt, hvor det var længst nede. Og så er der en nationalpark i Uganda, hvor der i dag er en bestand på omkring 1.000 efter at have været helt i bund og været udsat for en masse ting omkring den tid, hvor der skete folkemord i Rwanda, og hvor bjerggorillaerne også blev involveret, fordi der var en masse flygtninge, der gik op i disse områder, og så har man konkurreret om pladsen og føden. Og på den måde gik det rigtig skidt for dem på dette tidspunkt. Men i dag må man sige, at bestanden er på vej frem på grund af de foranstaltninger, som Dian Fossey gjorde for at beskytte gorillaerne.

Den Yderste Grænse er produceret af Kontoret Juhl og Brunse for Nationalmuseet og Radio Loud med Bjørn van Overrim bag lyden. En særlig tak til Bent Jensens og Arktisk Institut, De Kvindelige Eventyrernes Klub, David Hoffman, Discovery Channel og National Geographic. Find serien på [vorestid.dk](http://vorestid.dk) eller dér, hvor du normalt finder dine podcasts.